

nudi obilje novih tema za obradu, definira nove polazišne osnove koje omogućavaju približavanje savremenim tokovima medievistike.

Nakon svega iznesenog o ovom izdanju zbroj ispod podvučene crte ukazuje kako se radi o vanserijskom djelu čija će prava ocjena i vrijednost biti valorizirana tek u decenijama i stoljećima koji su pred nama, djelu koje nadilazi trenutno prosječno stanje u bosanskohercegovačkoj medievistici. Dovoljno dobro da bude životno djelo. Ali nije. Radi se o jednom u nizu djela iskusnog profesora Esada Kurtovića i prvog djela ove vrste mladog historičara Almira Pece. Veliki format, tvrdi uvez i natprosječna gramaza ovog izdanja služe na pohvalu izdavačima. Ove karakteristike ujedno govore da je i rad na istraživanju, tran-

skripciji i pripremi za objavljivanje bio skup, veliki, naporan i težak. Kao što je to inače slučaj i objavljivanjem ovih izvora brojne ličnosti, naselja i detalji srednjovjekovne svakodnevnice običnog čovjeka prenijeti su iz arhivskih svezaka u javni diskurs i postali dostupni svima zainteresiranima. Možda ovo monumentalno djelo probudi uspavane duhove koji donose odluke i ukaže na potrebu dugoročnih i sistematskih projekata, objavljivanja građe važne za historiju srednjovjekovne bosanske države iz ovog, ali i drugih, geografski udaljenijih arhiva. Bitno je imati na umu koliko je velika i značajna uloga arhivske građe, na osnovu koje nastaju djela o historiji države i naroda, u determinaciji identiteta jedne savremene države.

Enes Dedić

Enes Dedić, *Bosansko Kraljevstvo i Srpska Despotovina (1402–1459)*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2021, 479.

Plodan rad dr. Enesa Dedića, utemeljen na bogatoj izvornoj građi i stručnoj literaturi, ogleda se baš u ovom djelu čiji je naslov ujedno nosila i autorova doktorska diser-

tacija odbranjena 2017. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Međutim, za razliku od disertacije, ovo djelo je prošireno dodatnim arhivskim materijalima kao i

najnovijim historiografskim saznanjima. Bitno je istaći da je upravo ovakvo djelo nedostajalo bosansko-hercegovačkoj, ali i regionalnoj akademskoj zajednici. Kako i sam autor ističe, monografija ne obuhvata sve spoznaje o Bosanskom Kraljevstvu i Srpskoj Despotovini, međutim ona u osnovnim crtama obrađuje kompletan odnos Bosne i Srbije u srednjem vijeku. Zahvaljujući Dedićevom radu, postavljena je veoma kvalitetna polazna tačka za sva daljnja istraživanja o tematici bosansko-srpskih odnosa u srednjem vijeku.

Za vanjski izgled ove monografije je zaslužna Anela Dedić koja je na simpatičan način oživjela scenografiju tematike. Kada se zaviri unutar monografije, može se vidjeti da je autor djelo podijelio u osam cjelina – gdje svako poglavlje sadrži i potpoglavlja.

U *Uvodnim razmatranjima* autor je ukazao na značaj teme, definirajući glavna pitanja kojima će se baviti. Istakao je da mu je cilj prikazati sveukupnu hronologiju odnosa Bosne i Despotovine u mjeri u kojoj to izvorna građa dozvoljava. Nakon toga, autor se osvrće na savremenike koji su govorili o Bosanskom Kraljevstvu i Despotovini i na dosadašnje domete. Uz to spominje i doprinos historiografije po pitanju njihovih

međusobnih dodira. Na samom kraju uvodnog dijela, autor se retrospektivno vraća i do 10. stoljeća te ukratko prikazuje njihove odnose sve do 15. stoljeća – što je svojevrsni uvod u hronološki okvir koji je obrađen u glavnom dijelu ove monografije.

U prvom tematskom poglavlju *U ozračju ugarske vanjske politike (1402–1415)* (str. 37-73) autor opisuje prilike u Bosni na prijelomu 14. i 15. stoljeća. Zatim govori o posljedicama Bitke kod Angore nakon čega je knezu Stefanu Lazareviću u augustu 1402. godine dodijeljeno despotsko dostojanstvo. Nadalje, autor prikazuje kako je tada despot Stefan iskoristio mirniji period za izgradnju države. Također, ističu se vanjskopolitički potezi ugarskog kralja Sigismunda, kako prema Despotovini tako i prema Kraljevini Bosni. Pored tih odnosa, kroz naredne stranice moguće je analizirati odnos Ugara, Despotovine te Bosanskog Kraljevstva prema osmanskom interregnumu u periodu od 1408. do 1413. godine. Ovdje je prikazan savez Sandalja Hranića Kosače, kralja Sigismunda i despota Stefana Lazarevića kao i raspetljavanje njihovih odnosa, posebice kada je u pitanju rat između Mletačke Republike i zetskog gospodara Balše III. Kroz posljednji naslov ove cjeline,

može se zaključiti da su odnosi Stefana i Sandalja, nakon Sandaljeve ženidbe Stefanovom sestrom Jelenom, bili podignuti na jedan viši nivo.

Drugo poglavlje *Bosna i Despotovina u regionalnom kontekstu (1415–1430)* (str. 77-101), govori o njihovim regionalnim odnosima s Mletačkom Republikom, Osman-skim Carstvom te Ugarskom Kraljevinom. Osmanski napadi na Despotovinu iz 1427. godine su ostavili posljedice i na teritorij Bosne. Prema tome, pritisnuti ugarskim težnjama za osiguranje vlastitog teritorija, a ujedno i osmanskim osvajačkim poduhvatima, Bosna i Despotovina su, kako autor zaključuje na osnovu izvora, prolazile kroz vrlo izazovno razdoblje. No i kroz takva vremena one su i dalje imale solidne odnose.

Već naredno poglavlje pod nazivom *Doba sukoba (1430–1454)* (str. 105-234), govori o zatezanjima odnosa između vojvode Radoslava Pavlovića i Dubrovnika. Na samom početku prikazan je Konavoski rat koji je trajao od 1430. do 1433. godine u kojem je, pored ostalih bitnih faktora u jugoistočnoj Evropi, diplomatsko učešće uzeo i srpski despot Đurađ Branković. Djelovanjem bosanskog kralja Tvrtka II, srpski despot je potisnut iz konavoske problematike. Nakon toga

kralj Tvrtko II je ušao u sukob, kako s Dubrovčanima tako i s despotom Đurđem. Rat između Bosne i Despotovine je trajao od 1432. do 1433. godine, međutim, potencijalne borbe između Tvrtka II i Đurađa je moguće utvrditi samo kroz preklapanje hronologije boravka kralja i despota u Usori jer izvori ne govore detaljno o njihovim sukobima. Značajno je istaći da već u periodu 1432. i 1433. godine, bosanski kralj ima jasnu predodžbu o osmanskim namjerama prema njegovoj državi, dok despot, s druge strane, stvara sliku o sigurnosti vlastite pozicije. U toku sukoba između Bosne i Despotovine, sigurno je to da su se Osmanlije pojavljivale na jednom i na drugom teritoriju. Nakon toga, u periodu od 1434. do 1439. godine, dolazi do pojačanja osmanske prisutnosti koja je uvjetovala obustavu bilo kakvih odnosa Kraljevine i Despotovine. Razlog je bio jer se bosanski kralj borio da sačuva sopstveni život, a despot Đurađ je uživao plodove ugovora s Osmanlijama koji mu je omogućavao lagodniju vladavinu. No, Dedić navodi da u ovom periodu, Đurađ nije pomagao bosanskom kralju, ali nije mu ni nanosio štetu. Međutim, lagodna vladavina despota Đurađa nije potrajala i nedugo nakon toga počeo je bespomoćno gledati osmansko osvajanje

Srpske Despotovine. U nastavku, autor prikazuje kako su se bosanski gospodari odnosili prema osmanskome zaposjedanju Despotovine u periodu od 1439. do 1444. godine. Tu je najveći fokus posvećen situaciji u kojoj se našao despot Đurađ te prilikama u Zeti. Na bosanskom prijestolju 1443. godine se našao kralj Stjepan Tomaš. Despot Đurađ 1444. godine, nakon petogodišnje pauze, nastavlja upravu nad svojom državom gdje dolazi do reanimacije Despotovine. Odnos između bosanskog i srpskog vladara tokom 1446. godine nije bio dobar, međutim zategnuti odnosi nisu potrajali zbog većih previranja koja su zadesila ove prostore. Naime, 1450. godine su vođene akcije izmirenja bosanskog kralja i srpskog despota zbog osmanske prijetnje. Dalje, autor govori o ratu hercega Stjepana i Dubrovnika te o promjenama na balkanskoj političkoj sceni od 1451. godine u kojima su učestvovali kralj Tomaš i despot Đurađ s Dubrovčanima nakon njihovog izmirenja. Do konačnog pomirenja Dubrovčana s hercegom Stjepanom je došlo 1454. godine, a na njega su, između ostalog, uticali bosanski kralj i despot. Ovi sukobi su doveli do formiranja novih savezništava između političkih faktora na prostoru Bosne i Despotovine.

Četvrto poglavlje *Na koncu epohe: pod sjenom osmanske nadmoći (1454–1459)* (str. 235–263), predstavlja cjelinu u kojoj autor govori o učvršćivanju vlasti Osmanskog Carstva na evropskom tlu do koje je došlo 1453. godine – nakon osvajanja bizantske prijestolnice. Godine 1455. dolazi do osmanskih napada na Despotovinu nakon čega je sultan tražio od kralja Tomaša, te hercega Stjepana i Pavlovića da daju vojsku za napad na Smederevo i Beograd, što je kralj Tomaš odbio. Nedugo nakon toga, smrću despota Đurađa, na vlast dolazi njegov sin Lazar koji je uspio dogovoriti primirje s Osmanlijama. Nakon iznenadne Lazarove smrti koji nije imao muškog nasljednika, kralj Tomaš vraća u sastav bosanske države predjele uz Drinu. U tom periodu, političko-teritorijalna slika Despotovine doživljavala je promjene iz dana u dan. Međutim, bitno je naglasiti da su bosanski kralj i vlastela strahovali od Osmanlija koje su se nalazile na gotovo cijelom području dojučerašnje Despotovine, kako ističe Dedić. Kralj Tomaš navodi da je njegov sin Stjepan Tomašević vjenčanjem s Lazarevom kćerkom izabran na vlast u Despotovini, te da ga je ugarski kralj Matija proglasio despotom. Međutim, sultan Mehmed II je

smatrao da je bosanski potez preuzimanja Despotovine nelegitimna. Nedugo nakon toga, Stjepan Tomašević ipak gubi Despotovinu osmanskim osvajanjem. Nakon pada Smedereva i gubitka Despotovine, kralj Tomaš je od rimskog pape i evropskih vladara okarakterisan kao krivac za osmansko osvajanje ove zemlje. Kako bi se dodvorio rimskom papi, kao i ostalim katoličkim evropskim vladarima, od kojih je očekivao vojnu pomoć za borbu protiv Osmanlija, Tomaš je neposredno nakon ovog događaja izvršio progon pripadnika Crkve bosanske sa svog teritorija.

U poglavlju *Srebrenica: jabuka razdora i sukoba* (str. 267-321), autor se retrospektivno vraća nazad te ističe značaj ovog mjesta. Posebna pažnja se pridaje vlasništvu nad Srebrenicom od početka 15. stoljeća. Prvobitno, Srebrenica je bila u rukama bosanskih vladara, zatim od 1405. godine se nalazila pod upravom hercega Hrvoja. Godine 1410. sporazumom između Sigismunda i Hrvoja, Srebrenica prelazi u ugarsko vlasništvo. Svega pet godina kasnije, ugarski kralj Srebrenicu predaje u ruke srpskog despota. Međutim, zbog manjka izvora veoma je teško sa sigurnošću odrediti kada je Srebrenica prešla u vlasništvo srpskog despota. Godine 1425, kada je došlo

do osmanskog napada na Despotovinu, uslijedio je i bosanski atak na Srebrenicu u kojem nije ostvaren uspjeh. Pored toga, autor u ovom poglavlju prikazuje uticaj vlastele Dinjičića u srebreničkoj problematici. Zatim, prikazani su odnosi despota Stefana i Dubrovčana u Srebrenici koji su eskalirali u sukob 1427. godine. Nakon Konavoskog rata, privremeno je obustavljena trgovina preko bosanskog teritorija dubrovačkim trgovcima. Do obustave je došlo jer je kralj Tvrtko II zatvorio puteve što je bio njegov odgovor na činjenicu da se Đurađ umješao u Konavoski rat. Ovim potezom, Tvrtko II je namjeravao da izoluje despota i njegovu zemlju. Devet godina kasnije u Srebrenici je uspostavljena osmanska vlast. Od 1445. godine do 1459. godine u gradu je dolazilo do učestalih promjena vlasti između kralja Tomaša i despota Đurađa. Godine 1459. dolazi do pada Despotovine pod osmansku vlast, a Srebrenica je od kraja 1458. godine potpala pod vlast kralja Tomaša. Međutim, ne zadugo, jer se od 1462. godine nalazila pod osmanskom vlašću.

Privredni kontakti (str. 325-351) jeste naziv šeste cjeline u kojoj autor obrađuje privredne kontakte Bosne i Despotovine koje su egzistirale na sličnim privrednim obrascima. Uz to,

autor govori o tome kako je najveći ekonomski dodir bio uvjetovan činjenicom da se teritorij Bosne nalazio između Despotovine i Dubrovnika, odnosno sva trgovina između ove dvije zemlje prolazila je bosanskim putevima, što je dovelo do toga da su bosanski kraljevi i vlastelini mogli kontrolisati tu trgovačku razmjenu.

Iako je riječ o jednom kraćem poglavlju, sedmom po redu *Odnosi Bosne i Despotovine kroz vizuru religijskih prilika* (str. 355-379), ono predstavlja doista zanimljivo štivo. Autor je interesantno prikazao kompleksne religijske odnose, posebice kroz pitanja Srpske pravoslavne crkve i Bosanske Kraljevine. Taj odnos je veoma značajan pošto su se uspostava i etabliranje svih vjerskih organizacija u Bosni odvijali u različitim političkim i društvenim okvirima. Dedić je definirao konfesionalne prostore u tom periodu te je iznio podatke iz crkvenih spisa i hronika na osnovu kojih je moguće rekonstruisati stavove jednog crkvenog klera prema drugom. Na samom kraju poglavlja, autor obrađuje stanje Srebrenice u 15. stoljeću kada je riječ o religijskom uticaju te navodi da su u Srebrenici egzistirali pripadnici sve tri religije u Bosni: katoličke, pravoslavne i Crkve bosanske.

Posljednje poglavlje nosi naziv *Hod po marginama spoznaje: problematika granica* (str. 383-494). Ovdje Dedić dosta detaljno prikazuje dosadašnja znanja o granicama Bosanskog Kraljevstva i Srpske Despotovine u 15. stoljeću, ali ističe da razgraničenja koja je postavio Mihailo Dinić predstavljaju čvrsto polazište u razmatranju granične linije Bosne i Despotovine. Granice su se mijenjale, posebno u okolini Srebrenice, radi učestalih promjena vlasništva nad ovim mjestom.

Na samom kraju osvrta, bitno je naznačiti da je ovo djelo rezultat osmogodišnjeg istraživačkog rada autora. Kao takva, ova monografija je ujedno i prva o međusobnim odnosima južnoslavenskih naroda u srednjem vijeku. Prema tome, na ovo djelo se može gledati kao na osvježene naučne historiografije te će zasigurno, kao takvo, poslužiti kao odlična osnova svim budućim istraživačima. *Bosansko Kraljevstvo i Srpska Despotovina (1402-1459)* donosi detaljniji prikaz odnosa koji zanimaju širi auditorij, a dijelo krasi i autorov lijepi i lako razumljivi narativni stil. Monografija autora Enesa Dedića predstavlja značajno historiografsko djelo te se kao takvo može toplo preporučiti za čitanje.

Lamija Keso